

Оригинални научни рад
уДК: 656.8(497.11)"18"
doi: 10.5937/zrffp54-50598

ПРЕНОС ПОШТЕ ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДАВИНЕ КНЕЗА МИЛОША

Весна О. МИЛОЈЕВИЋ¹

Електро-саобраћајна техничка школа „Никола Тесла”
Краљево (Србија)

¹ vesnamilojevic74@gmail.com

Примљен: 22. 4. 2024.
Прихваћен: 17. 6. 2024.

ПРЕНОС ПОШТЕ ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДАВИНЕ КНЕЗА МИЛОША

Кључне речи:
Србија;
мензулане;
поште;
писма;
татари;
кнез Милош.

Сажетак. Преношење поште је почетком XIX века у Србији било прекидано због ратних дејстава. Изградња државног система обухватала је и рад на обнови мензуланских станица, као и успостављање поште као државне установе и њено даље развијање. Кнез Милош био је посвећен решавању овог проблема, што је подразумевало ширење мреже поштанских станица и адекватна кадровска решења. Читав систем функционисања државне апаратуре и становништва угрозила је епидемија куге која је 1837. године пренета у Србију. Прве поште успостављене су 1840. године, а 1843. године донет је први законски акт о поштанском саобраћају у Србији.

Историја развоја поште повезана је са историјом цивилизације. Данас је познато да је организовано преношење вести и порука најпре вршено усмено, а појавом писма прешло се на писмено преношење. Преношење вести је код старих народа било организовано у почетку пешке, касније на коњима, мада је било и других примера, и то уз помоћ голубова и камила у Египту или коришћењем псећих запрега у Сибиру, а коришћене су и двоколице, тј. дилижансе. Од XV века у употреби је израз „пошта”. Ова реч је латинског порекла и значи „постављена”. Занимљиво је да се у Немачкој у преношењу поште истакла породица Таксис, по којој данашња такси служба носи име. У османском царству вести су се преносиле јашући коње или пешке, ходајући. Посебно је интересантно постојање пешака – сахија који су путовали на краћим релацијама у посебној одећи, носећи звонца и прапорце испод левог колена, те су по звуку били препознатљиви и поштовани чак и од хајдука (Zdraveva, 1988, стр. 297–298).

На читавој територији османског царства пренос писама, званичних докумената, новаца и осталих ствари обављао се уз помоћ татара, који су јахали на коњима и вршили директан пренос пошилиака из руку онога који шаље изравно у руке онога који је требало да прими пошилику, односно онога коме је била послата, без успутног посредовања током преноса пошилики и на велике удаљености. Стална пратња татарима били су суруџије и сеизи, али је познато да су повремено имали и војничку, оружану пратњу, као и то да су као државни службеници имали одређене повластице. Њихове привилегије на основу султанских фермана омогућавале су им да узимају све што им је потребно, укључујући и коње (Teslić, 1988, стр. 284; Javornik, 1976/1977, стр. 275).

Након што су Турци заузели Србију појавио се проблем одржавања комуникације са царском престоницом, Цариградом, удаљеном преко 900 километара од Београда. Превазилажење ове проблематике подразумевало је успостављање „мензулхана”, односно подизање поштанских станица, на главном Цариградском друму, чија је сврха била да се у њима мењају поштански коњи путујућих поштоноша и татара (Петровић, 1897, стр. 810).

Због начина и тежине ратовања у Србији за време трајања Првог српског устанка није било могућности за развијање редовније курирске службе на ослобођеној територији, јер су постојеће мензулане биле углавном оштећене или им је била промењена намена, док је страна дипломатска и трговачка пошта обилазила Србију идући на исток заобилазним правцем преко Румуније и Бугарске (Јаворник, 1976/1977, стр. 275).

Познато је како је татар Сима Бесниковић након одржавања Скупштине 1805. године у Великом Борку однео прва писма нахијским старешинама који нису присуствовали састанку. Тако је забележено да је управо Сима Бесниковић био први поштар Карађорђевог устаничког Србије. У Карађорђевој Криминалном закону први пут се говори о преносу писама као о строгој обавези сваког Србина, а нарочито сеоског кмета који је имао обавезу да прispело писмо одмах шаље даље док су детаљнији прописи о курирским обавезама уследили тек 1811. године. Радило се заправо о скупштини којом је Карађорђе покушао да реши неспоразуме са појединим кнезовима и војводама, што му није у потпуности пошло за руком, али су овде биле донете одлуке о територијалној подели Србије на нахије и о постављању нахијских кнезова којима су биле издате дипломе готово идентичног садржаја. Ове дипломе садржале су, поред осталог, инструкције нахијским кнезовима по којима су били обавезни да на реченим местима подигну мензулане и успоставе курирске везе, па је тако у дипломи од 11. јануара 1811. године Милутина Илића, драгачевског команданта, било написано да у нахији којом је управљао подигне четири мензулане, једну у Карановцу, другу у Трстенику, трећу у Гучи и четврту у Пожеги (Теслић, 1976/1977, стр. 228–229). Додељене дипломе носиле су потпис „Верховни народа Сербског вожд Георгије Петровић и Правитељствујушћи Совјет Народни” са одредбама на којим линијама треба успоставити мензулску службу, захваљујући чему можемо констатовати да дипломе представљају прва писана документа о организацији поштанске мреже у Србији (Јаворник, 1976/1977, стр. 276).

Угушењем устанка у Србији уследио је двогодишњи прекид свих видова развитка, да би даљи развој наступио после Другог српског устанка 1815. године, када је кнез Милош започео са стварањем српских курирских веза (Теслић, 1988, стр. 285).

Разни извори сведоче о томе да је Милош Обреновић, одмах по доласку на власт, предузео мере да у Србији успостави самостални мензулски саобраћај, те се тако од тада мензулане организују по узору на оне које је Карађорђе увео преко нахијских војвода (Гулан, 1959, стр. 29). Турци у почетку нису дозвољавали да српски татари одржавају везу са Цариградом, али је кнез Милош везе са њима остваривао уз помоћ татара. Татарска служба формално је образована 1815. године, након скупштине кнезова на којој је Милош изабран за врховног кнеза, те је у Крагујевцу установио Књажевску канцеларију. Ипак, татари нису служили само за пренос писама,

докумената и упутстава депутатима, или писама која су слата са Порте, већ су татари једновремено били и повереници и обавештајци од којих је кнез Милош дознавао шта се дешава на Порти, или међу депутатима, али и њихово мишљење о властитој личности, уз напомену да су неки задаци били врло деликатни и непријатни за татаре (Јаворник, 1976/1977, стр. 278).

Потребно је констатовати да су након Првог и Другог српског устанка у Србији, на територији Београдског пашалука, задржане турске мензулане у Београду, Јагодини и Паланки, те да је ово фактички било стање где су паралелно на Цариградском друму постојале, поред српских, и турске мензулане. Ипак, без обзира на евидентан паралелизам институција, одлучност Отоманске империје да мензулански саобраћај функционише треба пратити и кроз посебан ферман који је 24. априла 1826. године издао султан Махмуд други (1808–1839). Тиме је регулисан мензулски саобраћај на територији читаве царевине, са посебним освртом и упутима за „београдски санџак” (Gulan, 1958, стр. 53–55).

Године 1818. одржана је у манастиру Враћевшница народна скупштина, на којој је, по предлогу кнеза Милоша, донета одлука да Крагујевац буде нова престоница државе, а тиме и центар власти и народних установа, што је обухватало и курирску, татарску службу. Организација двора у Крагујевцу била је устројена тако да су се татари налазили у личној служби кнеза Милоша све до 1834. године, када су успостављена попечитељства и када је татарска служба припала Попечитељству иностраних дела (Teslić, 1988, стр. 286; Teslić, 1976/1977, стр. 228–229).

Дужност татара² или поштанских кондуктера најпре су вршили Турци, јер је у вазалној Србији за потребе турске државе постојала Татарска гласничка служба – институција која је касније преузета и коришћена у Србији за комуникацију са Цариградом (Teslić, 1988, стр. 284).

Први Србин који је послат у Цариград 1819. године, а којем су за тај путни трошак издата 502 пореска гроша, био је Јованча Спасић, који је 1824. године званично постављен за првог српског кондуктера – татарина са задатком доношења и одношења писама из Србије у Цариград и, обратно, депутатима који су тамо боравили. Нешто касније именовани су за татаре Стојан Симић, Богдан Ђорђевић, Лазар Ранђеловић, Инџа (татар ага), а потом Тоша Шомић и Пекета Илић са годишњим примањима од 1800 до 3000 пореских гроша (Петровић, 1897, стр. 810).

Како поштански саобраћај није био развијен, кнез Милош је комуникацију са Цариградом, Влашком и провинцијама Османског царства

² Назив „татарин” има двоструко значење – означава припадност татарским народним скупинама, док је друго значење везано за носиоце званичне поште на подручју Османског царства. Израз је преузет од Персијанаца за које су ови људи имали посебан дар да памте места куда су једном прошли (Teslić, 1988, стр. 284).

обављао уз помоћ татара, са Русијом преко Цариграда и Букурешта, док је са Аустријом комуницирао преко Земуна (Љушић, 1986, стр. 108).

О броју кнежевих татара нема прецизних података, али се бројно стање може пратити кроз стање буџета. Године 1836. било је осам татара, 1837. шест, а 1838. било их је седам. На Цариградском друму је било турских татара до 1822. године, односно турских мензулана, али су га користили и аустријски татари али и енглески, француски или руски дипломатски курири (Teslić, 1988, стр. 289).

За читав процес преношења поште најважнији су били путеви који су били веома лоши. У овом периоду у Србији постојала су само два пута којима се могло путовати и колима: први из Београда до Шапца, потом преко Мачве на Дрину, а уз њу до Зворника и други пут који је од Београда водио на Гроцку и Хасан-пашину Паланку, а затим Јагодину, Ћуприју и Параћин до Ниша. Стицајем околности, Аустрија, чија је пошта од Беча до Цариграда ишла преко Ердеља, уочи рата између Русије и Турске дала је предлог кнезу Милошу да се њена пошта „проведе кроз Србију”, а то је захтевало поправку Цариградског друма. Аустријска пошта је већ од 1828. године из Беча за Цариград почела стално да се преноси преко Србије, која је после Једренског мира још интензивније радила на поправци старих и крчењу нових путева. Наравно да су најбржи пренос поште вршили татари (Ђорђевић, 1983, стр. 26).

Остали су забележени интересантни описи како су татари јахали коње, док би испред њих ходале суруџије – носачи, које су водиле са собом још једног коња ако би се десило да неки коњ на путу угине од брзог и наглог гоњења. Они су викали и правили галаму, како би се чули у мензуланама, чиме су заправо и најављивали свој долазак, односно чиме су мензуланцијама стављали до знања да је потребно припремити нове и одморне коње. Татари и суруџије имали су камџије којима су шибали коње, а турски татари шибали су и оне који би им на путу засметали (Поповић, 1950, стр. 191).

Постојање још једног коња било је познато још од најстаријих времена и било је важна превентивна мера за татаре. Резервни коњ звао се едек, а коришћен је само ако се главном коњу нешто незгодно догоди. Уз констатацију да је удаљеност између две мензуланске станице била велика, постојање и коришћење оваквих коња имало је сву оправданост и сврсисходност (Gulan, 1959, стр. 41).

На путу од Београда до Цариграда успостављено је укупно 17 мезулана које су биле подигнуте на међусобној удаљености од 50 до 60 километара, што је у то време била раздаљина коју су татари прелазили за 10 до 12 сати. Ако пратимо територију Београдског пашалука, постојале су три поштанске станице, мезулане, и то у Београду, Паланци и Јагодини. Сви трошкови издржавања станица у Београдском пашалуку падали су на терет српског народа, па је тако, на пример, из народне благајне, 1815.

године, за ове потребе, издато 85.000 гроша, 1816. године издато је 231.800 гроша, 1817. године 180.000 гроша, а 1818. године 159.820 гроша (Gulan, 1958, стр. 55).

Дакле, ако пратимо укупну удаљеност од Београда до Цариграда коју су татари прелазили, она је износила 183 сата јахања, што су татари успевали да пређу за 7 до 10 дана тзв. татарског гоњења коња (Петровић, 1897, стр. 813).

Када су 1826. године посебним ферманом извршене реформе у царским мензуланама и постављене кирици-баше, створила се и могућност да од тада са татарима могу путовати и приватна лица. Они путници који су путовали до Цариграда, што је трајало десет дана, морали су јахати и по осамнаест сати дневно, а за коња и два татарина било је потребно издвојити око 80 форинти сребра. Татари су се показали као поуздани и одговорни пратиоци (Пирх, 2012, стр. 26).

Након низа политичких договора између Русије и Османског царства кроз Букурешки мир из 1812, Акерманску конвенцију из 1826. и Једренски уговор из 1829. године, који су садржали и одредбе о Србији, Порта је коначно 1830. године, под присилом великих сила, издала Србији посебан Хатишериф који је регулисао спорна питања између Србије и Османског царства. Овим споразумом обухваћено је, поред осталог, и право оснивања мензулана за поштански саобраћај у Србији (Teslić, 1976/1977, стр. 235). Тиме је нововековна српска држава добила аутономни статус у Османском царству и званични назив Кнежевина Србија (Савић, 2021, стр. 41).

Татари су били веома издржљиви, те у хитним преносима поште нису нигде одмарали, а постоји и опаска како су српски татари били држи од турских и како је српски татар-ага Инџе из Цариграда до Београда стигао за четири дана (Поповић, 1950, стр. 191).

Јованча Спасић је од Цариграда до Крагујевца стигао за пет дана, а познато је и како је татар-Богдан, са копијом фермана 1830. године, из Цариграда пошао 27. августа и у Крагујевац стигао 1. септембра током ноћи (Gulan, 1959, стр. 35).

Татари су сматрани кнежевим људима од поверења и зато су увек били веома поштовани, те су добијали од људи смештај, храну или пиће, а треба подсетити и да су поједини постајали чиновници са завидним каријерама, о чему говоре примери Јованче Спасића, Пекета Илића и Стојана Симића (Ђорђевић, 1983, стр. 34–35).

Кроз упутства која је кнез Милош слао Симеону Протићу, секретару депутације у Цариграду за вођење административних послова, можемо видети да је велику пажњу посветио и татарима. Кнез је кроз упутства налагао да у канцеларији треба водити и посебан Протокол трошкова за татаре. Даље је објашњено да се мора водити и посебан списак за боравак татара у Цариграду, јер су им целодневни трошкови накнада 10 турских

гроша. Ова евиденција била је неопходна како би се татарима могле исплаћивати припадајуће плате (Перишић и др., 2015, стр. 108–109).

Слика 1. Карл Гебел, Кнежевски татари, ПТТ музеј, Београд³

Тарифу за путне трошкове татарима издао је кнез Милош 19. јуна 1837. године када се налазио у Топчидеру са Павлом Станишићем, директором казначејства. Полазило се из Крагујевца, и то:

- 1) од Крагујевца до Јагодине и натраг по 30 гроша⁴;
- 2) од Крагујевца до Ћуприје и натраг по 40 гроша;
- 3) од Крагујевца до Чачка, Карановца и натраг по 45 гроша;
- 4) од Крагујевца до Крушевца и натраг по 55 гроша;
- 5) од Крагујевца до Пожаревца, Смедерева и натраг по 80 гроша;
- 6) од Крагујевца до Ужица и натраг по 90 гроша;
- 7) од Крагујевца до Алексинца и натраг по 95 гроша;
- 8) од Крагујевца до Бање, Ниша и Пазара и натраг по 100 гроша;

³ Кнез Михаило је у знак поштовања према свом оцу, кнезу Милошу, ангажовао немачког сликара Карла Гебела, који је израдио овај историјски приказ татара. Слика представља Инцу и Богдана, српске татаре, како на мензуланским коњима језде Цариградским друмом. Приказано је и богато одело и читава опрема коју носе.

⁴ Грош, добри или порески, био је фиктивна новчана јединица у финансијском систему Кнежевине Србије.

- 9) од Крагујевца до Београда, Ваљева и Лесковца и натраг по 120 гроша;
- 10) од Крагујевца до Гургусовца, Зајечара и натраг по 130 гроша;
- 11) од Крагујевца до Шапца и натраг по 132 гроша;
- 12) од Крагујевца до Видина, Пирота и натраг по 150 гроша;
- 13) од Крагујевца до Лознице и натраг по 160 гроша;
- 14) од Крагујевца до Соко (Бање) и натраг по 170 гроша;
- 15) од Крагујевца до Милановца и натраг по 175 гроша;
- 16) од Крагујевца до Неготина и натраг по 180 гроша;
- 17) од Крагујевца до Врања и натраг по 200 гроша;
- 18) од Крагујевца до Зворника, Фетислама (Кладова) и натраг по 220 гроша;
- 19) од Крагујевца до Софије, Приштине, Призрена и натраг по 250 гроша;
- 20) од Крагујевца до Скопља и натраг по 300 гроша;
- 21) од Крагујевца до Сарајева, Травника и натраг по 350 гроша;
- 22) од Крагујевца до Рушчука и натраг по 600 гроша;
- 23) од Крагујевца до Сереза, Силистрије, Скадра и натраг по 700 гроша;
- 24) од Крагујевца до Солуна, Битоља и натраг по 800 гроша;
- 25) од Крагујевца до Јенишера, Једрена и натраг по 1000 гроша;
- 26) од Крагујевца до Јање (Јањине) и натраг по 1200 гроша;
- 27) од Крагујевца до Цариграда и натраг по 1600 гроша (Gulan, 1959, стр. 36).

За свако путовање кнез Милош је издавао налог благајни за исплату трошкова татарима по наведеној тарифи. Тарифа нам, такође, показује да татари Србије нису путовали само за Цариград, већ и у нека друга места турске царевине изван територије тадашње Србије, и то, примера ради, у Лесковац, Ниш, Пирот, Нови Пазар, Врање, Приштину, Призрен, Сарајево, Травник, Битољ и Скопље, али и у Цариград, Видин, Софију, Скадар, Солун, Једрене, Рушчук, Силистрију, Јањину, Серез и др. Татари су се налазили у личној служби кнеза Милоша до 1834. године, а након оснивања попечитељстава, припали су Попечитељству иностраних дела због делатности своје службе, из разлога што су татари првенствено вршили пренос дипломатских пошиљки између Србије и Турске, а касније и других земаља (Петровић, 1897, стр. 815; Gulan, 1959, стр. 36). Непосредни старешина татара је у склопу Попечитељства иностраних дела имао звање татар-аге, чији је задатак био да подређене татаре контролише не само у смислу дисциплине већ и кроз давање инструкција у вези са преносом поште, распоредом путовања и сличних послова од којих је зависило уредно преношење свих пошиљки. Татар-ага је посебно пратио да се све пошиљке отпреме на време, а приспеле на време уруче куда треба (Gulan,

1959, стр. 37). Наравно, постојале су ситуације када је због важности пошљаоца татар-ага лично одлазио на пут, односно лично преносио пошљку, за шта је најбољи пример Лазар Аранђеловић (Ранђеловић) Инџа, који је 1842. године из Цариграда донео султански берат, чиме је потврђен избор Александра Карађорђевића за кнеза, за шта је од њега добио 500 дуката за „муштулук”. Ову дужност обављао је све до 1858. године када је пензионисан (Teslić, 1988, стр. 287).

Важност ових мензуланских станица потврђују и сачувани архивски подаци. Добар је пример и Хасан-пашина Паланка која је имала важан положај на Цариградском друму, јер се у њој, осим мензулане, налазила и турска војна посада. После Смедерева, Паланка је била друго место по величини у нахији и административно средиште Јасеничке кнежине (Милошевић, 2022, стр. 56).

Ако пратимо поштанску мрежу у Београдском пашалуку тридесетих година XIX века, видно је да се она ширила, будући да су успостављене и нахијске или „вилајетске поште”, што је довело до опадања важности београдске, паланачке и јагодинске мензулане. У Кнежевини Србији је до 1835. године функционисало седам главних поштанских станица: Београдска, Паланачка, Јагодинска, Ражањска, Крагујевачка, Свилајначка и Пожаревачка, а оне су укупно бројале 233 коња, са пратећим трошковима, што илуструје Табела 1 (Петровић, 1897, стр. 812).

Табела 1. Главне поштанске станице у Кнежевини Србији

1. Београдска и Грочанска са 60 коња по 400 гроша на сваког коња	24.000 гроша
2. Паланачка са 40 коња по 400 гр.	16.000
3. Јагодинска са 40 коња по 400 гр.	16.000
4. Ражањска са 40 коња по 320 гр.	12.800
5. Крагујевачка и Баточинска са 20 коња по 600 гр.	12.000
6. Свилајначка са 12 коња по 600 гр.	7.200
7. Пожаревачка са 15 коња, Нересничка са свега 21 коњем, по 600 гр.	12.600

Поред главних, успостављене су и споредне поштанске станице – њих 20 са укупним бројем од 102 коња и укупним годишњим издатком од 57.236 гроша, што најбоље илуструје Табела 2 (Петровић, 1897, стр. 813).

Табела 2. Поштанске станице у Кнежевини Србији

1. Смедеревска	3 коња	2.999,18 гроша
2. Милановачка	10	3.904,12
3. Кладовска	3	1.543,30
4. Неготинска	15	4.622
5. Зајечарска	8	2.990
6. Кривовирска	8	2.814
7. Бањска	2	620
8. Гургусовачка	2	493
9. Крушевачка	5	3.711,33
10. Студеничка	2	456,30
11. Карановачка	4	3.575,12
12. Рудничка и Брусничка	4	3.819
13. Чачанска	7	5.841,10
14. Пожешка	4	1.679,08
15. Ивањичка	2	1.633
16. Рачанска, Соколска	2	1.317, 10
17. Лозничка	3	2.045, 02
18. Шабачка	8	5.320, 26
19. Ваљевска	6	5.259,35
20. Палежка	4	2.628,32

Надзор над свим поштама до доношења Сретењског устава 1835. године водио је кнежева канцеларија и попечитељ унутрашњих дела. За напредак и развитак српских пошта од фебруара 1835. године био је задужен стални управник пошта. Први управник поште био је Јаков Јакшић, који је на ову функцију постављен указом кнеза Милоша као надзиратељ целе поште у Србији, којем су поверена сва лица ангажована у овој служби (Петровић, 1897, стр. 813).

Пратећи ово, увиђамо да је Јаков Јакшић⁵ био први непосредни руководиоца установа за поштански саобраћај у Србији, јер су под његову

⁵ Јаков Јакшић рођен је 22. октобра 1774. године у Утриновцима, у Срему. Бавио се трговином, те је због тога и научио грчки језик. У Србију је дошао децембра 1806. године, али је напушта после пропасти устанка и емигрира у Срем. Поново се вратио 1815. године и тада ступио у службу кнеза Милоша, захваљујући чему је заузимао најповерљивије и најодговорније послове државне хијерархије, и то је 1816. године обављао функцију економа Милошеве канцеларије, 1823. године функцију благајничког помоћника, књиговође и секретара, 1827. године функцију хазнадара, 1829. године био је закупац грочанских мукада, 1831. био је казначеј, а 1835. године постаје државни саветник. Задржао је положај главног хазнадара, а касније, исте године, постаје и надиратељ поште у Србији. Инспектор државне штампарије постао је 1836. године и са те позиције отишао је у пензију 1842. године (Gulan, 1959, стр. 46).

управу стављени сви послови у вези са уредним функционисањем мензулског саобраћаја у Србији. Он је био познат као човек беспрекорног поштења, што потврђује и чињеница да је доласком за хазнадара у каси затекао 250.000 динара, а да је у њој, после тринаест година службе, при одласку, Јакшић оставио 5.150.000 динара (Gulan, 1959, стр. 46–48).

Кнежевина Србија имала је успеха са успостављањем поште као важне државне установе. Пренос поште и читаво становништво било је угрожено појавом епидемије куге у Османском царству, која се у лето 1836. године појавила у Пироту, Нишу и Лесковцу, што је условило санитарно утврђивање границе. Ради заштите од продора епидемије у Србију, читава граница према Османском царству била је опасана ровом и плотовима од врљика и прућа, уз осигурање од стране стражара. Овим начином формиран је санитарни гранични кордон, па је прелазак преко границе био изводљив само на местима где су успостављене санитарске установе – контумци или карантини. Куга се, ипак, непажњом доктора Хенриха Мајнерта, а и због недостатка стручне праксе са зараженима од куге, преко турских низама који су путовали ка Београду из алексиначког карантина, пренела у унутрашњост Србије, сејући „семе заразе” у Ражњу, Параћину, Јагодина и селима Брежђе и Осеченица близу Ваљева. Кнез Милош именован је за санитарне комесаре у борби против куге Аврама Петронијевића и доктора Карла Нађа из земунског контумца. Њих двојица имали су задатак да спрече даље ширење епидемије (Шешум, 2021, стр. 16).

Познато је да су стране земље уводиле превентивне мере због честих заразних болести које су продирале и преносене из Османског царства, у чему је предњачила Аустрија, чије је прописе и здравствено особље користио и кнез Милош у Србији. Такође, познато је да је почетком тридесетих година XIX века карантин из Ђуприје премештен у Алексинач уз наредбу да се ниједно писмо или пакет који долази из Турске не експедује даље док се не изврши дезинфекција, а где су транзитне пошлице само бушене и кађене без отварања (Zdraveva, 1988, стр. 301).

Кужно време у Србији приморало је државне власти, али и обично становништво да функционишу по посебним процедурама пролазећи карантине за чишћење, поштујући санитарне прописе. Пограничне санитарне установе-карантине и састанке Кнежевине Србије регулисали су: Устројење пограничних састанака из 1839. године и Санитетско-полицајна уредба за карантине и пограничне састанке из 1841. године, уређени по узору на хабзбуршко законодавство из XVIII века (Савић, 2021, стр. 42; Јагодић, 2021, стр. 65).

Кнежевина Србија имала је шест карантина, и то у Алексинцу, Радујевцу, Рачи, Мокрој Гори, Рашки и полукарантин у Пандиралу. Уз то, у функцији је било и девет састанака: Суповац, Грамада, Јанкова клисура, Вршка чука, Шепачка ада, Љубовија, Василина чесма, Пандирало и Рам. Преко

свих ових прелаза вршио се прекогранични промет људи и робе (Јагодић, 2021, стр. 61, 65).

Преношење поште од Београда према Цариграду било је нарочито отежано за време епидемије куге која се пренела на територију Србије 1837. године, јер су се морали поштовати сви карантински прописи по којима су чишћени људи, роба и животиње. То је, такође, регулисано карантинском на одређено време од десет или двадесет дана. Боравак у карантину највише је могао да износи и до 42 дана (Михаиловић, 1937, стр. 48, 52).

Важно је напоменути да је за чишћење и кађење писама била предвиђена посебна процедура, почев од отварања поште, бушења писама и кађења уз помоћ посебне смеше кужног када, при чему се писмо носило у ракљама, и то тако да: а) избушена писма нису отворана; б) отворана су писма дебља од пола цола, потом су бушена и кађена (Савић, 2021, стр. 44).

Сачувана архивска грађа пружа увид у компликације које су настале појавом епидемије куге због које су се морали поштовати сви прописи, а због којих су протестовали и жалили се кнезу Милошу како наши тако и аустријски и турски татари, али и њихови надређени. Честе су биле притужбе Јусуф-паше, београдског везира, на „власти карантинске”, тј. на карантинске служитеље, али и на дуг период карантирања који је у кужно време трајао по пуних шест недеља, као и на поступања са поштанским пошиљкама, и то без обзира на то што је у карантинима постојала забрана читања писама. Кнез Милош је на све стрпљиво одговарао и давао образложења, али није попуштао у смислу поштовања карантинских прописа, трудећи се да изнађе прихватљиво решење. Кнежеву предусретљивост можда најбоље илуструје карантирање читавог харема Јусуф-паше у Алексиначком карантину, и то под специјалним условима. Треба посебно истаћи да је за време њиховог боравка у карантину, уместо доктора, свакодневно визитирање боравећих путника, жена у харему, вршила женска особа по упутима које је одобрио лично кнез Милош.⁶

Уважавајући протесте са турске стране који су стизали чак и из Видина, уз образложење да је противно њиховом закону и части, да њихове жене карантински доктор свлачи ради прегледа кужних знакова по телу, кнез Милош је почетком 1838. године издао наређење да се у Радујевачком и Алексиначком карантину за ове послове „по једна жена или баба постави”. Њихов задатак био је да врше прегледе по упутима које им је саопштавао карантински доктор. Уз то, били су у обавезу да врше свакодневну визитацију жена које су долазиле или које су већ боравиле у карантину (Михаиловић, 1937, стр. 80).

Чишћење у карантинима односило се како на татаре тако и на коње које су користили и њихову опрему. Тако је Риста Роми, директор Алексиначког

⁶ Државни архив Србије, КК1-449.

карантина, 11. децембра 1836. године јавио кнезу Милошу да је мезуланција Јованча Мијалковић незадовољан. Он је дао шеснаест својих коња за преношење цариградске поште у Ниш. Међутим, те коње је, при повратку, морао очистити по аустријским прописима, што је подразумевало добро квашење, без талкума и улара, а седла, улари и суруџије морали су да остану у карантину седам дана како би били очишћени. Заправо, мезуланција појашњава како ће мокре коње и то без талкума у оваквом зимском добу примити назад, али да су оваква поступања за животиње, према његовом мишљењу, сасвим убитачна. Ова примедба је сасвим оправдана јер су животиње које су чишћене (купане) често обележавале по овако хладном времену.⁷

О важности и одржавању поштанских веза сведочи и наредба кнеза Милоша Милисаву Здравковићу, војном команданту алексиначке вароши, крајем августа 1837. године, да ражањску мензулану због ширења куге, која се појавила у Ражњу, одмах измешта у Шупељак. Уз ово напомиње да се аустријска пошта чим стигне, одмах накади и шаље за Београд првим колима, а да се татари не примају у карантин, осим ако прихвате да контумицирају-карантирају шест недеља.⁸

Важно је приближити и сталне жалбе на поступање у карантинима са аустријском поштом, од захтева да се писма боду тањим шилом, јер су оштећења била велика и писма се нису могла читати, па до интервенције аустријског интернуција из Цариграда са упутима послатим крајем јуна 1837. како треба кадити и потом паковати аустријску пошту која из Цариграда стиже у алексиначки карантин, и даље за Београд.⁹ Сталне притужбе односиле су се на оштећења која су се дешавала при кађењу писама у смислу да се изгубе омоти, да су отпадали печати или да су писма делом изгорела, због чега је кнез Милош често наређивао Аранђелу Милосављевићу, надзорнику карантина у Алексинцу, да се обрати посебна пажња на експедицију поште која је пролазила кроз карантин.¹⁰

Када је куга продрла у Србију, већ је у септембру 1837. године из Земуна, Јаков Живановић извештавао кнеза да је аустријски генерал Фојт на састанку изразио протест због тога што су се аустријски татари већ 20 дана налазили у алексиначком карантину, што је реметило пренос њихове поште до Београда. Фојт је чак предложио план да четири човека преносе пошту од Београда до Алексинца и обрнуто, а даље од Алексинца до Цариграда и овај посао требало је распоредити на шесторицу људи. Треба појаснити да је карантирање за време куге износило 42 дана, те да овај протест није имао оправдања у самом јеку кужне заразе у Србији.¹¹

⁷ Државни архив Србије, КК1-149.

⁸ Државни архив Србије, КК1-299.

⁹ Државни архив Србије, КК1-165-а.

¹⁰ Државни архив Србије, КК1-398.

¹¹ Државни архив Србије, КК VI-1036.

Свакако је важно појаснити да је кнез Милош одобрио оружану пратњу за аустријску пошту од карантина у Алексинцу до Београда.¹²

Строги прописи смели су да се коригују само уз писмену сагласност кнеза Милоша, па нам тако грађа пружа увид и у једну мало комичну ситуацију која је везана за Инцу татар-агу, пристиглом из Босне у Шабац, а којем је дозвољено да не издржава карантински период, да не би губио драгоцену време, већ да што хитније настави даљи пут. Како би све било безбедно, Инца се преобукао у друге своје хаљине које је у карантину оставио и након што је добро опран сирћетом и добро накаћен смешом кужног када, верни Јованча Спасић дозволио је да татар Инца буде отпуштен из карантина и да настави пут ка кнезу Милошу за Београд. Ово је саопштавао 20. новембра 1837. године Спасић у свом покорном рапорту кнезу Милошу.¹³

Кнез Милош Обреновић је септембра 1837. године упутио алексичком карантину налог да татарина Ристу Прендића, после издржаног карантинског периода од 15 дана, добро накади и отпусти да одатле иде у Ђуприју код Аврама Петронијевића¹⁴, који је у кужно време био књажев комесар који се заједно са доктором Карлом Нађом старао о сузбијању кужне заразе и који је кнезу саопштавао и новости које је дознавао од татара.¹⁵ Управо је доктор Нађ из Ђуприје обавестио кнеза, пославши извештај о стању кужне заразе након окончаног карантирања заражених у Ражњу, Параћину, Јагодини, Радошевцу, Ђићевцу, Вароши и Пардику, из којег сазнајемо да је од 243 заражених, оздрвила 51 особа, а да су преминуле 192 особе (Дедић, 2020, стр. 87).

Кнеза Милоша је на престолу наследио најпре син Милан који је ускоро преминуо, па је власт преузео млађи син Михаило. Кнез Михаило је већ у марту 1840. године преместио централну администрацију из Крагујевца у Београд, што је условило да се у Србији отворе прве поште, и то најпре у Београду 27. маја, а потом и у Крагујевцу 4. јуна 1840. године, али без пратећих прописа о организацији пословања. Тако је и њихово пословање било уређено по угледу на прописе о раду који су коришћени у аустријској земунској пошти (Teslić, 1976/1977, стр. 239).

Даље унапређивање пошта у Србији настављено је за време владавине кнеза Александра Карађорђевића (Teslić, 1976/1977, стр. 244).

Прве извештаје након доношења законодавног акта о уређењу пошта од 15. октобра 1843. године сачинио је за 1844. годину Урош Боришевић, привремени управитељ. Он наводи да су формиране следеће установе: Управитељство поштанско, две поште у Београду и Алексинцу и 22

¹² Државни архив Србије, ККИ-427.

¹³ Државни архив Србије, КК XXXVII-1766.

¹⁴ Државни архив Србије, ККИ-313.

¹⁵ Државни архив Србије, ККИ-315.

постекспедиције, као и да постоји потреба за отварањем нових постекспедиција у Радујевцу, Бањи, Пожеги, Мокрој Гори, Љубовији, при карантину Рашка, карантину Рача и на Убу, при чему у наведеним местима постоје мензулане са неопходним особљем, прибором и 261 коњем. Илија Гарашанин, тадашњи министар, поднео је Совјету извештај о раду за 1844. годину у којем се налазе исти подаци које је навео и Урош Боришевић. Он уверава Совјет да је све уредно, да се писма двапут у недељи отправљају, а аманети два пута месечно, и посебно истиче да се до данас ниједан аманет приликом преноса није изгубио (Teslić, 1976/1977, стр. 249).

Све наведено омогућило је даљу еволуцију поштанског саобраћаја у Србији, који можемо похвалити са закључком да при свему овоме никада никоме није ништа фалило и никада се ништа никоме није украло (Поповић, 1950, стр. 192).

Необјављени извори

- Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККИ-299.
 Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККVI-1036.
 Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККИ-315.
 Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККИ-343.
 Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККИ-313.
 Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККИ-427.
 Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККИ-165-а.
 Државни архив Србије, фонд Књажеске канцеларија, ККИ-398.

Литература

- Дедић, Д. (2020). *Кућа у Јагодина 1837*. Јагодина: Историјски архив Јагодина.
 Ђорђевић, Т. Р. (1983). *Из Србије Кнеза Милоша: културне прилике од 1815. до 1839. године*. Београд: Просвета.
 Јагодић, М. (2021). Погранична санитарна заштита у Србији средином 19. века. У: С. Рајић (ур.), *Суздијање епидемија нововековној Србији: институционални оквири и практични домети* (стр. 55–65). Београд: Филозофски факултет.
 Љушић, Р. (1986). *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: САНУ.
 Милошевић, А. (2022). *Паланка на цариградском друму*. Смедеревска Паланка: Историјски архив „Верослава Вељашевић”.
 Михаиловић, В. (1937). *Борба против куће у Србији пре сто година*. Београд: Централни хигијенски завод.
 Перишић, М., Марковић, А. и Рајак, С. (2015). *Дипломајско представништво Србије у Цариграду 1830–1858*. Београд: Архив Србије.
 Петровић, М. (1897). *Финансије и услове обновљене Србије до 1842.*, књиге I и II. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
 Пирх, О. Д. (2012). *Путовање по Србији у години 1829*. Београд: Службени гласник.

- Поповић, С. (1950). *Путовања по Новој Србији (1878–1890)*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Савић, А. (2021). Карантини у Кнежевини Србији: 1839–1858. У: С. Рајић (ур.), *Сузбијање епидемија нововековној Србији: инститиуционални оквири и њихови практични домети* (стр. 41–54). Београд: Филозофски факултет.
- Шешум, У. (2021). Епидемије куге, колере и тифуса 1707–1837. и њихов утицај на стварање и изградњу модерне српске државе. У: С. Рајић (ур.), *Сузбијање епидемија нововековној Србији: инститиуционални оквири и њихови практични домети* (стр. 1–24). Београд: Филозофски факултет.
- Gulan, N. (1958). Poštanske veze između Srbije i Turske pre i posle uvođenja redovnih pošta u Srbiji. *PTT arhiv*, 2, 53–70.
- Gulan, N. (1959). Menzulski saobraćaj i tatarska služba u Srbiji. *PTT arhiv*, 3, 29–57.
- Javornik, I. (1976/1977). Tatari i tatarska služba u Srbiji pre i posle prvog i drugog srpskog ustanka. *PTT arhiv*, 20, 273–289.
- Teslić, T. (1976/1977). Prvi propisi o organizaciji poštanskog saobraćaja u Srbiji. *PTT arhiv*, 20, 227–257.
- Teslić, T. (1988). Prvi srpski tatari. *PTT arhiv*, 25, 284–296.
- Zdraveva, M. (1988). Menzulaska služba u Makedoniji za vreme turske vladavine. *PTT arhiv*, 25, 297–305.

Vesna O. MILOJEVIĆ

Electro-Traffic Technical School “Nikola Tesla”
Kraljevo (Serbia)

Mail Transfer During the First Reign of Prince Miloš

Summary

The mail transfer in Serbia can be tracked from Menzulana's post stations, Tatarian courier service, and appointment of the chief supervisor to Constitution of postal administration which enabled a gradual transformation of this state institution into the system similar to current one. This transformation followed the Serbian authorities' struggle for national independence which Prince Miloš Obrenović endeavoured to establish trying to improve a postal network at the same time, so that a postal network with suitable staff could satisfy the needs of all citizens of Serbia.

Keywords: Serbia; Menzulana; post; letters; Tatarian; Prince Miloš.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторско-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).